

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Sayı: 28/1 (Haziran / June 2023), 175-194

DİB Mushafında Kullanılan √ Alametinin Karakteristik Özellikleri ve Bu Alametin Gerekliliği Hususu: Bakara Sûresi Örneği
The Characteristics of the √ Symbol Used in the DIB Muşhaf and the Matter of the Necessity of This Symbol: the Example of Sûrat al-Baqara

Muhammed PİLGİR

Dr., Bağımsız Araştırmacı

Dr., Independent Researcher, Erzurum/Türkiye

muhammedpilgir@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0003-0644-1942.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 31 Mart/March 2023 Kabul Tarihi / Date Accepted: 07 Haziran/June 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran/June 2023 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Atıf / Cite as

Pilgır, Muhammed. "DİB Mushafında Kullanılan √ Alametinin Karakteristik Özellikleri ve Bu Alametin Gerekliliği Hususu: Bakara Sûresi Örneği". *Firat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/1 (Haziran 2023), 175-194.

DOI: 10.58568/firatilahiyat.1275044

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Muhammed Pilgır).

Yayıncı / Published by

Firat Üniversitesi/ Firat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

The Characteristics of the ٱ Symbol Used in the DIB Muṣḥaf and the Matter of the Necessity of This Symbol: the Example of Sūrat al-Baqara

Abstract: The al-waqf wa al-ʾibtidāʾ literature aims to prevent the mistakes and falsifications that the al-waqf wa al-ʾibtidāʾ mistakes will cause in the meaning of the Qurʾān. As a matter of fact, the early scholars on waqf, which has an important place in the tilāwa of the Qurʾān, were also meticulous and did not consider it appropriate to give qirāʾāt ijāza before learning the places where al-waqf wa al-ʾibtidāʾ could be performed. Based on this, it can be said that the practice of al-waqf wa al-ʾibtidāʾ in the tilāwa of the Qurʾān is a meaning-centered practice that started in the period of the companions/ṣaḥāba. Waqf errors can occur in the recitation of the Qurʾān due to carelessness or ignorance. For this reason, it is important to choose the expressions that would be waqf by the qāriʾ of the Qurʾān correctly. For this, in addition to the necessity of good knowledge of Arabic and knowledge of Islamic sciences, it comes to the fore to gain the habit of suitable places for al-waqf-al-ʾibtidāʾ. For this reason, with the reality that the mentioned features exist in a very small part of those who read the Qurʾān, the literature of al-waqf wa al-ʾibtidāʾ has emerged, especially for those who do not have enough knowledge. The perspectives of scholars on Naḥw affect the judgments they give about the places of waqf and the essence of these waqfs. As a reflection of this, there occurred significant different views and practices in the aforementioned literature. One of the issues in which there are conflicting views on this issue is the problematic of the symbol ٱ and the essence of this symbol. As a matter of fact, while the mentioned symbol is not included in the Medina muṣḥaf, which is preferred almost everywhere in the Islamic world, it is noteworthy that this symbol is preferred on almost every page in the DIB muṣḥaf. This situation necessitated uncovering the nature and characteristic features of the ٱ symbol in the DIB muṣḥaf. In this context, depicting the problem related to the subject and determining the meaning that al-Sajāwendī attributed to the related symbol is one of the main purposes of the study. Another aim of the study is to determine the characteristic features of the symbol in question as assigned in the DIB muṣḥaf. This study has been made on the basis of the works of al-Sajāwendī, benefiting from the information in the works of the Naḥw and al-waqf wa al-ʾibtidāʾ disciplines. Namely, the situations in which al-Sajāwendī did not consider making waqf appropriate and the examples about them were examined by comparing the information in the Naḥw and al-waqf wa al-ʾibtidāʾ works. In this study, the essence of the waqf symbol in question, and the characteristic features of this sign in the DIB muṣḥaf have been tried to be determined in the context of Sūrat al-Baqara. al-Sajāwendī applied the rules he determined on the subject to all sūrat from beginning to end, but he did not extend this symbol to all negative situations that do not comply with the rules he has determined. This is a kind of conciseness rather than a method error. In addition, it has been found that the elements that al-Sajāwendī touched on were discussed in more detail by Ibn al-Anbārī. However, he mentioned that in many of the elements he dealt with on this subject, the meaning was not completed and the statement was incomplete. Therewithal, in very few of the examples he gave, he mentioned that they were al-waqf al-qabīḥ. However, it has been seen that almost all of these examples do not match with the waqf places that al-Sajāwendī did not find appropriate. In the waqf system of al-Sajāwendī, the symbol ٱ is used in agreement with al-waqf al-qabīḥ, but it is not possible to say that it is a term that is completely compatible with al-waqf al-qabīḥ. Because the places that al-Sajāwendī assigned the symbol of ٱ; sometimes it is in the scope of al-waqf al-qabīḥ and sometimes al-waqf al-al-ḥasan. Today's researchers, on the other hand, argue that the symbol ٱ is mostly used unnecessarily in the DIB muṣḥaf. Because Ibn al-Jazarī, who inspired this opinion, defends the idea that al-waqf al-ḥasan mostly takes place in places where al-Sajāwendī uses the aforementioned symbol. Again, some of today's researchers also mention that this sign is a continuation of al-waqf al-murakkaṣ. The

similarities between the definitions made by al-Sajāwendī for both types of waqf led them to this idea. Considering the rules set by al-Sajāwendī, it is understood that some of the places that he does not consider suitable for waqf consist of places where the meaning is not complete. This is included in the al-waqf wa al-'ibtidā' literature as a type of al-waqf al-qabīḥ. Another issue is that al-Sajāwendī does not find it appropriate to perform 'ibtidā' after the places that he does not find appropriate for waqf. As a matter of fact, inspired by this opinion of al-Sajāwendī, it has been determined that there are those who judge that al-waqf lā is a continuation of al-waqf al-murakhkhaş. The most important point that al-Sajāwendī can be criticized about this subject is that he gives the impression that the subject is being examined by taking into account those who do not have knowledge.

Keywords: Qirā'āt, Tilāwa, Muşhaf, al-Waqf wa al-'İbtidā', al-Waqf al-Mamnū', al-Sajāwendī.

DİB Mushafında Kullanılan ﻻ Alametinin Karakteristik Özellikleri ve Bu Alametin Gerekliliği Hususu: Bakara Sûresi Örneği

Öz: Vakf-ibtidâ literatürü, vakf-ibtidâ hatalarının Kur'ân'ın manasında sebep olacağı yanlış ve tahrifatın engellenmesini hedeflemektedir. Nitekim Kur'ân tilâvetinde önemli bir yere sahip olan vakf konusunda selef âlimleri de titiz davranmışlar ve vakf-ibtidânın yapılabileceği yerler öğrenilmeden kıraat icâzeti vermeyi uygun görmemişlerdir. Buna dayanarak Kur'ân tilâvetinde vakf-ibtidâ uygulamasının, sahabe döneminde başlayan anlam merkezli bir uygulama olduğu söylenebilir. Kur'ân tilâvetinde dikkatsizlik veya bilgisizlik kaynaklı vakf hataları gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle Kur'ân okuyucusu tarafından vakf yapılacak ibarelerin doğru seçilmesi önem arz etmektedir. Bunun için iyi derecede Arapça bilgisinin ve İslâmî ilimlere vukufiyetin gerekliliği yanında, vakf-ibtidâ için uygun noktalar hakkında meleke kesbetmek hususları öne çıkmaktadır. Bu nedenledir ki bahsedilen özelliklerin Kur'ân okuyanların çok küçük bir kısmında karşılık bulduğu realitesiyle vakf-ibtidâ edebiyatı, özellikle ilimden yeterince behresi olmayanlara yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Ulemanın nahiv konusunda sahip olduğu perspektifler; vakf noktalarında ve bu vakfların mahiyeti hakkında verdikleri hükümlere de etki etmektedir. Bunun bir yansıması olarak mezkûr edebiyatta kayda değer farklı görüş ve uygulamalar meydana gelmektedir. Bu konuda ihtilafli görüşlerin mevcut olduğu meselelerden biri de “ﻻ” alameti ve bu alametin mahiyetine dair problematiktir. Nitekim İslâm dünyasının hemen her yerinde tercih edilen Medine mushafında söz konusu almete yer verilmezken; DİB mushafında bu alametin neredeyse her sayfada tercih edilmesi dikkati çalip bir durumdur. Bu durum, DİB mushafında “ﻻ” alametinin mahiyetinin ve karakteristik özelliklerinin ortaya konması lüzumunu doğurmuştur. Bu bağlamda konuyla alakalı sorunun resmedilmesi ve Secâvendî'nin ilgili almete yüklediği anlamın belirlenmesi, çalışmanın temel amaçlarından. Çalışmanın bir diğer amacı ise DİB mushafında tayin edilen mevzubahis alametin hangi karakteristik özelliklere sahip olduğunun belirlenmesidir. Bu çalışma, nahiv ve vakf-ibtidâ disiplinlerine ait eserlerdeki bilgilerden istifade ile Secâvendî'nin eserleri temelinde yapılmıştır. Şöyle ki Secâvendî'nin vakf yapılmasını isabetli görmediği durumlar ve bunlara dair örnekler, nahiv ve vakf-ibtidâ eserlerindeki bilgilerin karşılaştırılması yoluyla incelenmiştir. Çalışmada, mevzubahis vakf alametinin mahiyeti ve bu alametin DİB mushafındaki karakteristik özellikleri Bakara sûresi çerçevesinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Secâvendî, konuya ilişkin tayin ettiği kaideleri baştan sona bütün surelere tatbik etmiş; fakat bu alameti, belirlediği kurallara uymayan bütün olumsuz durumlara teşmil etmemiştir. Bu durum, usul hatası olmaktan öte bir tür ihtisardır. Ayrıca Secâvendî'nin konuya ilişkin değindiği hususların, İbnü'l-Enbârî tarafından daha detaylı bir şekilde ele alındığı tespit edilmiştir. Ne var ki İbnü'l-Enbârî, bu konuyla alakalı olarak ele aldığı maddelerin birçoğunda mananın tamamlanmadığını ve kelamın nakıs olduğunu zikretmiştir. Bununla beraber verdiği örneklerin çok az bir kısmında ise onların vakf-ı kabîh olduğunu zikretmiştir. Ancak bu örneklerin tamamına yakınının, Secâvendî'nin uygun görmediği vakf noktalarıyla mutabık olmadığı

görülmüştür. Secâvendî'nin vakf sisteminde ise “ل” almeti, vakf-ı kabîhe mutabık olarak kullanılmakla birlikte onun tamamen vakf-ı kabîhle bağdaşan bir ıstılah olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira Secâvendî'nin “ل” almetini tayin ettiği noktaların; bazen vakf-ı kabîhin bazen de vakf-ı hasenin şumulünde olduğu saptanmıştır. Günümüz araştırmacıları ise “ل” almetinin DİB mushafında ekseri gereksiz yere kullanıldığını öne sürmektedir. Zira bu kanaate ilham olan İbnü'l-Cezerî, Secâvendî'nin mezkûr almeti kullandığı yerlerde çoğunlukla vakf-ı hasenin gerçekleştiği fikrini savunmaktadır. Yine günümüz araştırmacılarından bazıları bu almetin, vakf-ı murahhasın bir devamı niteliğinde olduğundan da bahsetmektedirler. Bu noktada Secâvendî'nin her iki vakf türü için yapmış olduğu tanımlar arasındaki benzerlikler onları bu fikre sevk etmiştir. İbnü'l-Cezerî'ye ait bu kanaatin doğruluğunun teyit edilebilmesi için Secâvendî'nin tayin ettiği ل almetine dair çok sayıda örneğin incelenmesi icap edebilir. Lakin bu usul, çalışmanın sınırlarını aşan bir durumdur. Secâvendî'nin belirlediği kaideler göz önüne alındığında onun vakf için uygun görmediği yerlerin bir kısmının, mananın tamamlanmadığı noktalardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu da vakf-ı kabîhin bir çeşidi olarak vakf-ı ibtidâ literatüründe kendine yer bulmaktadır. Bir diğer husus ise Secâvendî'nin vakf için sıhhatli bulmadığı yerlerin sonrasından ibtidâ yapılmasını da doğru bulmamasıdır. Nitekim Secâvendî'nin bu kanaatinden mülhem, vakf-ı lânın vakf-ı murahhasın devamı niteliğinde olduğuna hükmedenlerin varlığı tespit edilmiştir. Secâvendî'nin bu konu özelinde eleştirilebileceği en önemli husus, ilimden hiçbir behresi olmayanların dikkate alınarak konunun tetkik edildiği izlenimi vermesidir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Tilâvet, Mushaf, Vakf ve İbtidâ, Vakf-ı Memnû', Secâvendî.

Giriş

Fetihlerle birlikte genişleyen İslâm topraklarında farklı ırklardan binlerce insan İslâm dinini tercih etmiştir. Nitekim ana dili Arapça olmayan müslümanlar; kabul ettikleri dinin ana kaynağı olan Kur'ân'ı okuma ve anlama ihtiyacı hissetmişler, bunun neticesinde yabancı oldukları Kur'ân dilini öğrenmeye çalışmışlardır. Söz konusu gayri Arap unsurlarda ortaya çıkan lahn olgusu, etkileşim içerisinde oldukları Arap toplulukları da ziyadesiyle etkilemiş ve Arap toplumların dilde var olan selikalarını bozan bir etkiye sahip olmuştur.¹ Mevzubahis durum ve benzeri ahval, birçok ilim gibi vakf-ı ibtidâ literatürünün ortaya çıkmasında ve mushafı alakalı uygulamaların icrasında önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir.²

Vakf-ı ibtidâ konusu hakkında Peygamber'in (s.a.v.) uygulamalarına dair nakiller mevcuttur. Hatta onun bu uygulamaları, bazı meselelerde vakf-ı ibtidâ edebiyatında esas teşkil etmekte ve delil olarak kabul edilmektedir.³ Kelamda yapılacak vurgu ve doğru fasılaların manaya etkisi de büyük bir önemi haizdir ki bu konuda Nebî (s.a.v.) ile henüz ihtidâ eden biri arasında geçen diyalogda bunu görmek mümkündür.⁴ Bu örnekte gerçekleşen hatanın benzerlerinin, Kur'ân tilâvetinde de dikkatsizlik veya

¹ Şahabettin Ergüven, “Arap Dilinde Lahn'ın Ortaya Çıkışı ve İlk Görüntüleri”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Dergisi* 6/11 (Haziran 2007), 157; Ayhan Kaya, “Arap Dilinde Lahnin Nahiv İlminin Ortaya Çıkmasındaki Rolü”, *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 15/40 (Haziran 2015), 54; Ali Sevdî, “Lahn ve Taşih Literatüründe Sa'leb'in el-Faşih Adlı Eserinin Önemi ve Yeri”, *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 8/1 (Haziran 2022), 67-68; a.mlf., “Arap Dili Literatüründe Lahn Olgusunun Tespit ve Tashihinde Kullanılan Kaynaklar”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Haziran 2022), 364; a.mlf., “Lahn ve Tashih Literatürüyle İlgili Eserlerin Teşekkülü ve Arap Dilindeki Yeri”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 9/1 (Ocak 2023), 217, 223.

² Emrullah Tuncel, “İlk Dönem Tecvid Eserlerinin Teşekkülünde Lahn Olgusunun Etkisi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59/59 (Aralık 2020), 105-129. Tecvid disiplinin de lahn olgusu bağlamında ortaya çıkmasıyla alakalı olarak bk. Mücella Hacımısıroğlu, “Abdülvehhâb el-Kurtubî ve Ahmed b. Ebû Ömer el-Enderâbî'nin Lahn Olgusuna Yaklaşımları Üzerinden Tecvid İlminde Meşârika-Meğâribe Karşılaştırması”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Ekim 2022), 580-582.

³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Sa'dân el-Küfî ed-Darîr, *el-Vakfu ve'l-ibtidâ' fi Kitâbillâhi Azze ve Celle*, thk. Ebû Bişr Muhammed Halîl ez-Zerrûk (Dubai: Merkezü Cum'atü'l-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Türâs, 1423/2022), 77-78; Ebû 'Amr Osmân b. Saîd b. Osman el-Endelüsî ed-Dânî, *el-Müktefâ fi'l-vakfu ve'l-ibtidâ*, thk. Cemâlüddîn Muhamed Şeref (Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 1427/2006), 31; 12, 260, 376.

⁴ Hadisin Ebû Dâvud'a ait *Sünen*'deki metni şu şekildedir: من يطع الله صلى الله عليه وسلم، فقال: من يطع الله... فقال: ((قم. أو قال: اذهب - فبئس الخطيب أنت)). Bk. Ebû Dâvud Süleymân b. el-Eş'as el-

bilgisizlik temelinde gerçekleştirilebileceği bir vaki'dir. Kur'an'ın ideal okunması (tertil) hususunda karışımıza çıkan yaygın hatalar listesinde de vakf-ibtidâ'ya dair hususlar dikkat çekmektedir.⁵

Kur'an ilimlerinden biri olan vakf-ibtidânın; "Kur'an'ın manasına hâlel getirecek yanlış uygulamaların önünü alma amacı güden bir disiplin" şeklinde tanımlanması mümkündür. Dolayısıyla bu disiplin, Kur'an'ın maksat ve anlamlarının anlaşılmasına dolaylı bir katkı sunmaktadır.⁶ Bu önemine binaen, Kur'an tilâvetinin önemli unsurlarından biri olan vakf konusunda selef âlimleri çok titiz davranmış; vakf-ibtidâ yapılabilecek noktalar öğrenilmeden kıraat icâzeti verilmesini münasip görmemişlerdir. Onların bu titizliğine dayanak olarak gösterilebilecek husus ise tertil kavramının tanımı hakkında Hz. Ali'ye (ö. 40/661) nispet edilen ifadelerdir.⁷ Bu da göstermektedir ki Kur'an tilâvetinde vakf-ibtidâ amelîyesi, sahâbe ile başlayan anlam merkezli bir uygulamadır.

İslam uleması, Kur'an-ı Kerim kelimeleri üzerinde vakf-ibtidâ yapılacak noktalar hakkında ictihadda bulunurken mahiyetlerine göre onlara isim koymuşlardır. Yapılan ictheadların bir sonucu olarak vakf mahalleri ve bunlar için takdir edilen vakf çeşitlerine verilen isimler farklılaşmaktadır.⁸ Bununla birlikte vakf türlerinin mushafalara yansımaları da farklı olmaktadır. Öyle ki Secâvendî'nin (ö. 560/1165) etkisinin görüldüğü DİB mushafı,⁹ ﻻ remzini oldukça fazla ihtiva etmekte iken¹⁰ İslâm dünyasının birçok bölgesinde tercih edilen Medine mushafında¹¹ ise bu vakf alametine başvurulmamaktadır. Medine ve DİB mushaflarının çalışmaya konu olan vakf alameti hakkında taban tabana zıt olması dikkatleri calip bir durumdur. Dikkat çekici bu durum sebebiyle DİB mushafında kullanılan vakf alameti ﻻ'ın karakteristik özelliklerinin belirlenmesinin gerekliliği bizi çalışmaya sevk eden temel unsurdur.

Tespit edilebildiği kadarıyla *vakf-ı lâ*,¹² müstakil olarak iki araştırmaya konu olduğu gibi vakf-ibtidâ üzerine yapılan bir çalışmada da bu vakf alametinin problematiğine ve meallere yansımalarına detaylıca yer verilmektedir. İlgili vakf alametine mahsus müstakil çalışmalar, mezkûr konuyu çok geniş yelpazede ele almaktadır. Bahsedilen çalışmaların ilkinde¹³ ﻻ alametinin DİB mushafına

Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), "Edeb", 84 (No. 4981). Benzer ifadeler için bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1419/1999), 30/182 (No. 18247), 32/126-127 (No. 19382); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî, (Riyad: Dâru Taybe, 1427/2006), "Nikâh", 13 (No. 48 [870]); Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, thk. Râid b. Sabrî b. Ebî 'Alfe (Riyad: Dâru'l-Hadâra, 1436/2015), "Nikâh", 40 (No. 3279).

⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Recep Koyuncu, "İdeal Kur'an Öğretimi: Sorunlar ve Çözüm Önerilerine İlişkin Bir İnceleme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (Aralık 2020), 311-314.

⁶ Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yüsûf İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kirâati'l-âşr*; thk. Eymen Rüşdî Süveyd (İstanbul: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Lübnan: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1439/2018), 2/743; Osman Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlimindeki Yeri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 186.

⁷ الترتيل: تجويد الحروف ومعرفة الوقوف "Tertil, vakfları (vakf yerlerini) bilmek ve harflerin tecvididir (güzel telaffuz edilmesidir)." bk. Ebû'l-Kâsım Yüsuf b. Ali b. Cübâre el-Hüzelî, *el-Kâmil fi'l-kirâat*, thk. Ebû İbrâhîm 'Amr b. Abdillâh (Kahire: Dâru Semâ li'l-Kitâb, 1435/2014), 2/118; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/743-744; Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kirâati'l-âşr*, thk. Mecdî Muhammed Sürûr Sa'd Baslûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 1/261; Muhammed Ahmed Müflih el-Kudât vd., *Mukaddimât fi 'ilmi'l-kirâat*, (Amman: Dâru 'Ammâr, 1422/2001), 198.

⁸ Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Beşşâr el-Enbârî, *İzâhu'l-vakfi ve'l-ibtidâ' fi Kitâbillâhi Azze ve Celle*, thk. Ahmed 'Îsâ el-Ma'sarâvî-Ahmed Abdurrâzık el-Bekrî (Bahreyn: İdâretü Şüûni'l-Kur'âni'l-Kerîm [Vizâratü'l-'Adl ve's-Şüûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf], 1433/2012), 115; Dâni, *el-Müktefâ*, 18-29; Ebû Abdullâh Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, thk. Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-İdfî (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1427/2006), 1/132; Ebû'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Muhammed b. İsâ b. Yüsuf el-Üşmûnî, *Menâru'l-hüdâ fi beyâni'l-vakf ve'l-ibtidâ* (Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1393/1973), 10-15.

⁹ *Kur'an-ı Kerim* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Matbaacılık, 1428/2007).

¹⁰ İbnü'l-Cezerî, Secâvendî'nin bu vakf alametine çokça yer verdiğini zikretmektedir. Bk. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/772.

¹¹ *Kur'an-ı Kerim* (Medine: Mücemme'u'l-Melik Fehd li-Tibâati'l-Mushafi's-Şerif, h. 1434).

¹² Bu çalışmada vakf-ı lâ terimiyle, Secâvendî'nin vakf yapılmasını hoş görmediği yerler ve ona özel kullandığı ﻻ alameti kastedilmektedir.

¹³ Muhammed Coşkun, "Mushaf Basımına Yansıyan Uygulama Farklılıkları Çerçevesinde Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Değerlendirilmesi (Vakf-ı Lâ (ﻻ) Örneği", *Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 717-778.

yansıması, Bakara ve Yâsin sûrelerinden örnekler eşliğinde çeşitli mantıksal argümanlarla detaylıca değerlendirilmektedir. İkinci çalışmada¹⁴ ise söz konusu vakf alameti, Bakara-Âl-i İmrân sûreleri özelinde ele alınmakta ve on farklı mushafta kullanılan vakf alametlerine temas edilmektedir. Yine bu çalışmada da ﷲ alametinin gerekliliği sorgulanmaktadır. Bu iki çalışma dışında vakf-ı lânın incelendiği bir diğer araştırmanın “Secâvendî'nin Memnû' Vakfına Eleştirel Bakış” adlı başlığında ise özellikle sözü edilen vakf çeşidinin meâllere yansıması mütalaa edilmekte ve bu vakfın problematiği üzerinde durulmaktadır.¹⁵

Bu çalışmada ﷲ alameti, Bakara sûresinden seçilen örnekler bağlamında nahiv ve vakf-ibtidâ disiplinleri açısından incelenmektedir. Bu çerçevede, vazedilen mevzubahis remzin alametifarıkası da denebilecek karakteristik özellikleri, Bakara sûresi özelinde belirlenmekte ve yukarıda bahsedilen araştırmacıların konuya dair bazı görüşleri tenkit edilmektedir. Buna ilaveten mevzubahis alametin mushaflardaki gerekliliği de çalışmada tartışılmaktadır.

Secâvendî, vakf yapılmasını doğru bulmadığı yerlerin örneklerinin ve bunu gerektiren hâllerin çokça bulunduğunu beyan etmekte, uygun görmediği vakfların gerçekleştiği durumları örnekler eşliğinde zikretmektedir.¹⁶ Secâvendî tarafından ﷲ alameti tercih edilen birçok kesitte *vakf-ı kabîh* gerçekleşmediği gerekçesi öne sürülerek mushaflarda bunun yararsız olduğu iddiası söz konusudur.¹⁷ Bu görüşün kısmen doğru olduğunda şüphe yoktur. Zira bu alametin belirlendiği noktaların bir kısmında *vakf-ı hasen* gerçekleşmektedir.¹⁸ Fakat bu hükmün, onun ﷲ sistematığının tamamına teşmil edilmesi mümkün değildir. Öyle ki Secâvendî'nin detaylı bir şekilde ele aldığı mezkûr konunun en önemli veçhesi, sonrasında yapılan ibtidânın kabîh/çirkin veya günah olduğu vakflardır.¹⁹ Antrparantez vakf-ı lânın farklı kategorilere ayrılması, konu hakkında fayda sağlaması için doğru bir yöntem olacaktır. Lakin böyle bir metot, çalışmanın sınırlarını aşacağından daha detaylı ve müstakil bir çalışmanın konusu olabilir. Yine Secâvendî'nin vakf sisteminde ﷲ alametinin dikkat çeken önemli hususlarından biri, sonrasında anlam ve lafız bakımından kuvvetli bağlantısı olan fâsılalar için dahi mevzubahis alametin kullanılıyor olmasıdır.²⁰ O, mana ve i'rab ilgisinin devam ettiği âyet sonlarında vaslı zorunlu görüyor olacak ki sözü edilen fâsılalarda ulemadan bazısının ancak mücbir hâller için ruhsat verdiklerini ve bahsedilen yerlerde hüsnü tertîlin, vaslı gerektirdiğini belirtmekten geri durmamaktadır.²¹

Secâvendî'nin, vakf yapılmasını sıhhatli görmediği yerler için tayin ettiği kaidelere çalışmada temas edilmesi, DİB mushafında ﷲ alametinin karakteristik özelliklerine dair bilgi sahibi olunması açısından yerinde olacaktır. Buna ilaveten Secâvendî'nin vakf için elverişli bulmadığı vakf noktalarının, vakf-ibtidâ disiplininde eser kaleme alan ulemanın vakf sistematığındeki vakf-ı kabîh şumulünde olup olmadığının tespiti veya hangi vakf kategorilerine girdiğinin belirlenmesi vakf-ı lânın mahiyetinin anlaşılması bakımından önemlidir. Bütün bu veriler, vakf-ı lânın gerekliliği meselesine ışık tutacaktır.

¹⁴ Tuba Çoban, *Bakara ve Al-i İmrân Sureleri Çerçevesinde Secavendî'nin Vakf-İbtidâ Sistemindeki "Vakf-ı Lâ"ların Tahlili Yaklaşımı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

¹⁵ Recep Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ -Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılması Bağlamında-* (İstanbul: Haciveyisade İlim ve Kültür Vakfı, 2022), 155-158, 228-238.

¹⁶ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/132-168.

¹⁷ Coşkun, “Mushaf Basımına Yansıyan Uygulama Farklılıkları Çerçevesinde Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Değerlendirilmesi (Vakf-ı Lâ (ﷲ) Örneği”, 753.

¹⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/767; Müsâ'id b. Süleymân b. Nâsir et-Tayyâr, *Vukûfu'l-Kur'ân ve eseruhâ fi't-tefsîr: Dirâsetün nazariyyetün maa tatbiki ale'l-vakfi'l-lâzîm ve'l-müte'ânik ve'l-memnû'* (Medine: Mücemme'u'l-Melik Fehd li-Tibâati Mushafî's-Şerîf, h. 1431), 214.

¹⁹ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/148-149.

²⁰ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/134-146. İbnü'l-Enbârî'nin de aynı yöntemi takip edenlerden biri olduğu söylenebilir. Zira buna dair örnekler mevcuttur. Örnek için bk. İbnü'l-Enbârî, *İzâhu'l-vakf*, 273.

²¹ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/144.

1- “Vakf-ı Lâ”nın Mahiyeti

Vakf-ı ibtidâ edebiyatında “lafız ve anlam açısından vakf yapılmasının mümkün olduğu veya olmadığı mahaller” kategorize edilmekte, nitekim lafız-anlam çerçevesinde vakf çeşitliliği oluşmaktadır.²² Secâvendî'nin de bu hususta kendine has bir ıstılahı olmakla birlikte o, vakf yapılması isabetli olmayan yerler için bir isimlendirme tercihinde bulunmamasının yanında konuyla alakalı uzunca malumat vermektedir.²³ Mevzubahis vakf, “Vakf-ı lâ üzerinde vakf yapılan lafzın, âyet içerisindeki lafız ve mana irtibatı nedeniyle, sonrasında ayrılmasının uygun görülmediği vakflardır.” şeklinde tarif edilebilir.²⁴

Secâvendî, vakf çeşitlerine işaret olması için kullandığı alametlerden bahsederken vakf yapılmaması gereken noktalar için ل'i kullanacağını belirtmektedir. Bu da göstermektedir ki ل remzi, yapılmasına ruhsat verilen vakf çeşitleri için alamet olmaktan öte; üzerinde vakfedilmemesi gereken noktalar için bir ikaz niteliği taşımaktadır.²⁵ Her ne kadar âyet içerisinde vakf-ı lâ'nın tayin edildiği yerlerde vakf yapmak çirkin olarak kabul edilse de zaruret hâllerinde bu türden vakf yapabilir. O takdirde ise ya vakf yapılan kelimededen ya da vakf yapılan noktanın gerisinden tilâvete en uygun yerden yeniden başlamak suretiyle ibtidâ yapılır. Bu şekilde, üzerinde vakf yapılan lafzın cümle içerisindeki anlam ve i'rab bakımından irtibatı tekrardan kurulmuş olur.²⁶

Secâvendî, vakf yapılması isabetli olmayan durumlarla alakalı olarak “وأما ما لا يجوز الوقف”²⁷ ifadesiyle konuya giriş yaparak konuya dair temas ettiği hâllerde yapılacak vakfların bazısını çirkin, bazısını ise günah olarak değerlendirmektedir.²⁸ Diğer bir taraftan Secâvendî'nin vakf-ı ibtidâ hakkında kullanmış olduğu ıstılahın diğer müelliflerin ıstılahında yaklaşık bir karşılığı bulunduğu gibi vakf-ı lâ'nın karşılığının ise diğer müelliflerde kısmen vakf-ı kabîh kapsamında olduğu söylenebilir.²⁹

Ulemanın vakf yapılmasını uygun bulmadığı yerler, zihin dünyalarında âyetlere yükledikleri anlam ve âyetlerin i'rabı hakkındaki kanaatleri sebebiyle farklılık arz edebilir. Lakin Secâvendî'nin, adını koymadığı vakf yapmaya müsait olmayan noktaların mahiyeti bir tarafa bırakılacak olursa sonuç itibarıyla onun uzun uzadıya açıklamaya çalıştığı hususla kastının bir kısmının vakf-ı kabîh olduğu söylenebilir. Bununla beraber Secâvendî'ye ait “vakf yapılan noktayı müteakiben yapılacak bir ibtidânın çirkin veya günah olduğu” söylemi,³⁰ vakf-ı lâ diye tabir edilen hususların vakf-ı kabîh kapsamına girmesine engel değildir. Zira sonrasında ibtidâ yapılması münasip olmayan yerlerde ihtiyârî olarak vakf yapmak da çok zaman mümkün olmayabilir, buna imkân olsa dahi nihayetinde ilgili kesiti bölmeden bir bütün olarak yeniden okumak icap edebilir.

Yukarıda anlatılanlardan hareketle, vakf terminolojisinde bulunan vakf-ı kabîh kavramını ele almak bir zorunluluk olarak görünmektedir. Şimdi müelliflerin vakf-ı kabîh konusundaki görüşlerine geçelim.

2. Vakf-ı Kabîhin Mahiyeti

Birçok müellifinin kullandığı terminolojinin ortak terimlerinden biri de vakf-ı kabîhtir. Bazı müellifler, bu vakf çeşidi hakkında detaylara girmek yerine konunun bütün cüzlerini kapsayacak şekilde öz açıklamalar yapmayı ve bunları örneklendirmeyi tercih etmekte; dolayısıyla genel bir

²² Dâni, *el-Müktefâ*, 18-29; Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/132.

²³ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/132.

²⁴ Mustafa Atilla Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir: Tilâvet Kuralları Uygulama Keyfiyeti ve Meseleleri- Şâtibiyye Usulü Bağlamında Âsım Kıraati-Hafs Rivayetine Göre* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019), 212.

²⁵ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/169; Çoban, *Bakara ve Al-i İmran Sureleri Çerçevesinde Secavendi'nin Vakf-ı İbtida Sistemindeki “Vakf-ı Lâ”ların Tahlili Yaklaşımı*, 25.

²⁶ Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, 212.

²⁷ İbare, “Vakf yapılması uygun olmayan/mümkün olmayan durumlara gelince...” şeklinde tercüme edilebilir.

²⁸ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/132-149.

²⁹ İbnü'l-Enbârî, *İzâhu'l-vakf*, 115; Dâni, *el-Müktefâ*, 18-29; Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/108-149.

³⁰ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/132-168.

çerçeve çizmektedir. İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940), bu şekilde bir yol takip eden müelliflerdendir. Bu istilahun ondaki karşılığı *vakf-ı tām* ve vakf-ı hasen kapsamına girmeyen vakflardır.³¹ Bazıları ise vakf-ı kabîhe dair genel bir çerçeve çizmek yerine konuyu oldukça detaylı bir şekilde işlemektedir. Dâni'nin (ö. 444/1053) bu yolu yeğleyenlerden biri olduğu müşahede edilmektedir.³²

İbnü'l-Enbârî'nin konuyla alakalı söylemlerinin "Lafızla alakalı gerekçelerle manayı anlaşılabilir ve fasit kılan vakfların tamamı vakf-ı kabîhtir." mesajını verdiği söylenebilir. Aynı şekilde İbnü'l-Enbârî, vakf-ı kabîhe dair verdiği örneklerin başka örneklere de kıyas edilebileceğini söyleyerek mananın hâle görmesini vakf-ı kabîh için bir nevi illet olarak tayin etmektedir. Aynı şekilde lafız bakımından eksik kaldığı için yeterli anlamının olmaması da vakf-ı kabîh için tali derecede illet olarak kabul edilebilir.³³ Buna ilaveten İbnü'l-Enbârî'nin fâsılalarda gerçekleşen vakflar için de zaman zaman vakf-ı kabîh hükmünü verdiği görülmektedir. Nitekim o, Bakara sûresinin 183. âyetinin sonunda yapılacak vakfı, bir sonraki âyetle olan lafız irtibatından dolayı vakf-ı kabîh kapsamında değerlendirmektedir.³⁴ Bu ve benzeri örnekler, anlam ilgisi devam eden fâsılalarda Secâvendî gibi³⁵ İbnü'l-Enbârî'nin de vakf yapılmasını sıhhatli bulmadığına yorulabilir.³⁶ Üşmûnî (ö. 918/1513) ise söz konusu vakfı, âyet sonu olması hasebiyle câiz görmekte; ancak lafız ilgisini gerekçe göstererek bu vakfın hasen olmadığını beyan etmektedir.³⁷ Hâlbuki kendi içinde anlamlı bir cümle olmasına rağmen sonrasıyla olan anlam ilgisinden dolayı gerçekleşen vakflar, vakf-ı hasen olarak tesmiye edilmektedir.³⁸

Yukarıda vakf-ı kabîh hakkında verilen malumattan hareketle onun için birtakım kriter ve normlardan bahsetmek mümkündür. Nitekim kendisinden herhangi bir mana anlaşılmayan kelimeler veya murat edilmeyen bir manaya saptıran her kelimeler üzerinde vakf yapmak çirkindir. Bu şekilde yapılacak bir vakf çirkin ve hatta haram görülmektedir. Vakf yapılırken çirkin bir vakfa mahal vermemek için dikkat edilmesi gereken maddelerden biri bağlamdır. Bu nedenle mananın fasit olmaması için fasıla verilen noktalarda bağlamın göz önünde bulundurulması vazgeçilmez bir öğedir. Bağlamın bu etkisi, kelamın bağlamdan ve ondan anlaşılan şeylerden ibaret olmasından kaynaklanmaktadır. Filhakika kelamı doğru anlayabilmek için onun bağlamına tabi olmak önemli bir husustur. Aksine sözü bağlamından koparmak ise mananın doğruluğuna muhalefete veya başka bir deyişle sahih anlama muhalefet edilmesine sebep olabilmektedir. Vakf eylemindeki önemli unsurlardan bir diğeri nefestir. Nefesin kısa olması olası, vakf açısından hatalı okuyuşlara sebep olabilmektedir. Bu şekilde bir korku taşıyorsa kendi içerisinde tam bir anlam bütünlüğü olan noktada vakf yapılmalıdır. Bu durumda tilâvete, vakfî müteakiben kendisiyle ibtidâ yapmanın uygun olduğu önceki kelimelerden biriyle ibtida yapmak suretiyle devam edilir. Vakf-ı kabîhe yol açan konulardan bir diğeri keyfi olarak yapılan vakflardır. Daha çok gösteriş amaçlı yapıldığı ifade edilen bu kabîlden vakflar manayı fasit eden uygulamalar olarak dikkat çekmektedir. Bu durum insanların alışık olmadığı, başka bir deyişle yabancı kalabilecekleri keyfi vakflar olarak bazı dil bilimci, kurrâ ve özellikle de hevâ ehlinin yaptığı aykırı vakflarda kendini göstermektedir.³⁹

³¹ İbnü'l-Enbârî, *İzâhu'l-vakf*, 115.

³² Detaylı bilgi için bk. Dâni, *el-Müktefâ*, 25-29.

³³ İbnü'l-Enbârî, *İzâhu'l-vakf*, 115. Ayrıca bk. Tayyâr, *Vukûfu'l-Kur'ân*, 195.

³⁴ İbnü'l-Enbârî, *İzâhu'l-vakf*, 273. İbnü'l-Enbârî gibi Secâvendî de تَتَّوُونَ kelimesi üzerinde vakfedilmesini hoş karşılamamaktadır. Bk. Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/273.

³⁵ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/133-149.

³⁶ İbnü'l-Enbârî, anlam ve nahiv ilgisi devam etse fâsılalarda yapılacak vakflar için her zaman vakf-ı kabîhe hükmetmez. Mü'minûn Sûresi 36-38 ve Sâffât Sûresi 158-160. âyetler için Bk. İbnü'l-Enbârî, *İzâhu'l-vakf*, 411.

³⁷ Üşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 54. Nehhâs, bu konuda farklı görüşlerden alıntı yaparken Dâni ise bu konuda herhangi bir görüş belirtmediği gibi herhangi bir fikir de beyan etmemektedir. Bk. Ebû Ca'fer en-Nehhâs Ahmed b. Muhammed b. İsmâil el-Murâdî el-Misrî, *Kitâbü'l-Kat' ve'l-i'tinâf*, thk. Ahmed Hattâb el-Ömer (Bağdat: İhyâu't-Türâsil'l-İslâmî, 1398/1978), 176; Dâni, *el-Müktefâ*, 49.

³⁸ Dâni, *el-Müktefâ*, 22.

³⁹ İslâm Nasr es-Seyyid Sa'd el-Ezherî, *İthâfü'l-kurrâ' bi-usûli ve davâbidü 'ilmi'l-vakfi ve'l-ibtidâ'* (B.y. Mektebetü'l-Mevrid, 2017), 36-37. Ayrıca bk. Suâd Abdülhamîd, *Teyşîru'r-Rahmân fi tecvîdi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru't-Takvâ, 1430/2009), 299-300; Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, 208-210.

Şimdi vakf-ı lânın gerçekleştiği nahvî hususları inceleyelim.

“3. Vakf-ı Lâ”nın Gerçekleşmesi Muhtemel Durumlar

Günlük dilde yapılacak yanlış vurgular gibi konuşma esnasında verilecek fasılalar da mananın değişmesine veya anlamsız bir hâl almasına sebep olabilir. Bu durumun örneğini Peygamber’den (s.a.v) nakledilen bir rivayette görmek mümkündür. Şöyle ki Nebî’nin huzurunda konuşan biri, “Allah’a ve Rasûlü’ne itaat eden kimse doğru yolu bulmuştur ve o ikisine isyan eden...” diyerek söze ara vermiş, aradan sonra sözüne devamla “Sapmıştır.” kavliyle kelamını tamamlamıştır. Bunu üzerine Peygamber (s.a.v.), muhatabına ne kadar kötü bir hatip olduğunu ve ifadesinin nasıl olması gerektiğini anlatmıştır.⁴⁰ Hakeza, bu gibi hataların Kur’ân tilâvetinde de zuhur etmesi imkân dâhilindedir. Nitekim vakf-ibtidânın Kur’ân lafzına ait fehvayla olan irtibatı gereği Kur’ân okuyucusunun vakf-ibtidâ konusundaki hüneri, onun en başta Arapça donanımından geçmektedir. Dolayısıyla bu noktada zayıf olan birinin bilhassa uzun âyetlerde galiz hatalar yapması olağan bir durumdur. Bu münasebetle vakf-ibtidâ disiplinine ait kaynaklarda vakf mahallerine ve türlerine az veya çok dikkat çekilmektedir. Şimdi bu vakf çeşitlerinden vakf-ı lânın/vakf yapılmaması gereken hâllere, Secâvendî gözünden bakalım.

3.1. Şart ve Cezanın Ayrılması

Şart cümlelerinde ceza, ister mukaddem ister muahhar olsun şart ve cezanın vakf yoluyla bölünmesi, Secâvendî’nin münasip görmediği vakf hâllerindedir.⁴¹ Bu hususta o, cezanın şarta mukaddem olmasına A’râf sûresi 89. âyeti,⁴² cezanın şarta muahhar olmasına ise Mâide sûresi 3. âyeti⁴³ örnek vermektedir.

Yukarıda bahsedilen örneklerin ilkinde şartın, kelamın siyakına müteallik olması ve cezanın ise avdet şartı ile takyit edilmesi, cezanın takdim etmesi için gerekçe olarak gösterilmektedir.⁴⁴ Bu durumda âyet bir nevi, “*Dönmeye azmedip karar verirsek Allah’a kesinlikle iftira etmiş oluruz.*”⁴⁵ şeklinde anlaşılmaktadır. Âyette şart ve ceza arasına fasıla girdiği takdirde ise âyetin manası hem eksik kalmakta hem de yanlış anlaşılmaya elverişli bir hâl almaktadır. Nitekim okuyucunun كَذِبًا kelimesi üzerinde vakfettiği durumda âyet mealinin “*Allah’a iftira ettik.*” hâlini alması muhtemeldir. Hâlbuki Allah’a iftira eylemi, Şuayb peygamber ve ona inananların müşriklerin inançlarını kabul etmelerine bağlanmaktadır. Zira şartın cevabı olan fiil her ne kadar mazi bir fiil olsa da o, gelecek zamana dair bir anlam ihtiva etmektedir. Çünkü ilgili fiil henüz gerçekleşmiş bir fiil olmadığı gibi şarta bağlanan bir eylemdir.⁴⁶ Hatta Türkçe zaviyesinden bakıldığı zaman ise ilgili fiil gelecek zamanda gerçekleşecek olsa da bu bir şarta bağlandığı için geniş zamana tekabül eden bir mahiyete sahiptir.

Yukarıda zikredilen ikinci örnekteki şart, diğer örnektekinin aksine cezaya takdim etmektedir. İlgili âyet, ilk örnekte olduğu gibi şart cümlesi içermektedir. Secâvendî, bu âyette cezanın şart ile olan bağının koparılmaması için اِثْمٌ kelimesinden sonra ve cevabın rabıtası olan ف harfinden önce vakf-ı lâ takdir etmiştir.⁴⁷ Şayet Kur’ân کَارِسِي اِثْمٌ kelimesi üzerinde vakfederse “*Kim ki açlık hususunda*

⁴⁰ Üşmûnî, *Menâru’l-hüdâ*, 6; Ömer Türkmen (Ömer Ömer Eyyâm Nasrat et-Türkmânî), “Mâ yelzemü’l-kârie ma’rifetühû min vakfin ve’btidâin fi’l-Kur’âni’l-Kerîm”, *Mecelletü’l-Fünûn ve’l-Edeb ve’l-İctimâ İctimâ (Journal of Arts, Literature, Humanities and Social Sciences)* 43 (Eylül 2019), 2.

⁴¹ Secâvendî, *İlelü’l-vukûf*, 1/132-133.

⁴² “*قَدْ أَفْتَرْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ جَاءَنَا اللَّهُ مِنْهَا*” *Doğrusu Allah bizi ondan kurtarıldıktan sonra tekrar sizin dininize dönersek Allah hakkında yalan uydurmuş oluruz.*” Bk. *Kur’ân Yolu* (Erişim 01 Mart 2023), el-A’râf 7/89.

⁴³ “*فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمِهِ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ*” *Kim açlıktan bunalık çaresiz kalırsa, günah sınırına varmaksızın yiyebilir. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.*” el-Mâide 5/3.

⁴⁴ Secâvendî, *İlelü’l-vukûf*, 1/133. Ayrıca bk. Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, 156.

⁴⁵ Ebü’l-Bekâ’ Muhibbuddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-’Ukberî, *et-Tibyân fi’r-râbi’l-Kur’ân*, thk. Alî Muhammed el-Bicâvî (Kahire: İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1976), 1/582-583.

⁴⁶ ‘Ukberî, *et-Tibyân*, 1/582-583.

⁴⁷ Ebü Abdullâh Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî, *Kitâbü’l-Vakfi ve’l-ibtidâ*, thk. Muhsin Hâşim Derviş (Amman: Dâru’l-Menâhic, 1422/2001), 182.

zorlanırsa/katlanamayacak duruma gelirse zaruret miktarından fazlasına meyletmeksizin yerse...” meâlinde bir anlam ortaya çıkmaktadır. Şayet âyet tamamlanırsa o takdirde ise meâlen “Kim ki açlık hususunda zorlanırsa/katlanamayacak duruma gelirse zaruret miktarından fazlasına meyletmeksizin yerse Allah çokça bağışlayan ve merhamet edendir.” şeklinde anlam tamamlanmış olur.

3.2. Bedel ve Mübdelün Minhin Ayrılması

Secâvendî'nin münasip görmediği vakf hâllerinden biri bedel ile mübdelün minhin vakf yoluyla birbirinden ayrılmasıdır. Onun bu konuda verdiği örnek Fâtiha sûresi 6-7 âyetlerdir.⁴⁸ 7. âyetteki صراط kelimesi, 6. âyetteki الصراط kelimesinden bedeldir.⁴⁹ Secâvendî gibi Dâni de sözü edilen i'rab nedeniyle bu iki âyetin birbirinden ayrılmaması gerektiğini öne sürmektedir.⁵⁰ Fakat Dâni, Fâtiha sûresindeki vakf mahallerindeki vakf türlerine işaret ettikten sonra, fâsılalarda vakf yapmanın sünnet olduğuna ayrıca işaret etmektedir. Onun temas ettiği bu durum, Dâni'nin mezkûr örnekteki bedel ve mübdelün minhin birbirinden ayrılmamalarını bir zorunluluk olarak görmediğine işaret olarak kabul edilebilir.⁵¹

İlgili örnekte ve diğer fâsılalarda bulunan ۞ remzinin vakf yapılmaması ikazından ziyade, tilâvetin sonlandırılmaması için uyarı anlamında kullanılması daha makul bir kullanım olabilir ki bizim kanaatimiz bu yöndedir.⁵² Dolayısıyla zikredilen i'rab sebebiyle iki âyetin birbirine vasledilmesinin anlam irtibatından dolayı daha münasip olmasına rağmen fâsılalarda vakfedilmesinin sünnet olması hasebiyle ilgili âyetlerin ilkinde vakfedilmesinde herhangi bir mahzur bulunmamaktadır. Maûn sûresi 4. âyet örneğinde olduğu gibi lafız ve anlam irtibatının devam ettiği hâllerde tilâvetin sonlandırılması, mana açısından oldukça olumsuz bir durumun belirmesine sebep olmaktadır. Aksine Bakara sûresi 2. âyette tilâvetin sonlandırılması, lafız ve anlam ilgisi sürdüğü hâlde Maûn sûresinde olduğu gibi olumsuz bir mananın ortaya çıkmasına sebep teşkil etmemektedir.

3.3. Mübtedâ ve Haberin Ayrılması

Mübtedâ ve haberin birbirinden ayrılması, lafzi irtibatın kopması anlamına geleceğinden mananın eksik kalmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda mübtedâ ve haberin arasını ayıracak bir vakf, mananın tamamlanmasına mani olacağı için Secâvendî bu türden yapılacak vakflara cevaz vermemekte ve bu hususta Enfâl sûresinin 74. âyetini⁵³ örnek vermektedir.⁵⁴

İlgili âyetteki والذين آمنوا والذين آووا ونصروا ifadesi cümlede mübtedâ, أولئك هم المؤمنون ibaresi ise haber konumundadır.⁵⁵ Dolayısıyla âyetteki والذين آووا ونصروا ibaresinin son kelimesi olan نصروا üzerinde vakf yapıldığı takdirde mübtedâ ile haberin arası açılmış olacaktır. Secâvendî de bu şekilde bir vakfın doğru olmadığını ifade etmektedir ki esasen bu durumda yeterli bir anlamın ortaya çıkmadığı görülmektedir. Nitekim Enfâl sûresinin 74. âyetinde vakf alametinin bulunduğu حقا kelimesine kadar vakf yapılmadığında âyet, “İman edip de hicret edenler, Allah yolunda cihad edenlerle onları bağirlarına basanlar ve yardım edenler var ya işte gerçek müminler onlardır.”⁵⁶ şeklinde anlaşılmaktadır. Lakin نصروا kelimesinde vakf yapıldığı takdirde ise âyet, “İman edip hicret eden ve

⁴⁸ Secâvendî, *‘İlelü'l-vukûf*, 1/134; a.mlf., *Kitâbü'l-Vakf*, 125.

⁴⁹ Nehhâs, *Kitâbü'l-Kat*, 108; Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî Mekkî b. Ebî Tâlib, *Müşkilü i'râbi'l-Kur'ân*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1984), 1/71; 'Ukberî, *et-Tibyân*, 1/8; Muhammed Alî Tâhâ ed-Dürre, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve i'râbuhü ve beyânuhü* (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, Beyrut: Daru İbn Kesîr, 1430/2009), 27.

⁵⁰ Dâni, *el-Müktefâ*, 31; Secâvendî, *Kitâbü'l-Vakf*, 125.

⁵¹ Dâni, *el-Müktefâ*, 31. Fâsılalarda vakf yapmanın sünnet olduğu hükmü için ayrıca bk. İbn Sa'dân, *el-Vakfu ve'l-ibtidâ*, 77-78.

⁵² Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, 212.

⁵³ “İman edip de hicret edenler, Allah yolunda cihad edenlerle onları bağirlarına basanlar ve yardım edenler var ya işte gerçek müminler onlardır; bağışlanma onlar için, büyük lütuf onlar içindir.” el-Enfâl 8/74.

⁵⁴ Secâvendî, *‘İlelü'l-vukûf*, 1/134; a.mlf., *Kitâbü'l-Vakf*, 113.

⁵⁵ Muhyiddîn ed-Dervîş, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve beyânuhü* (Dımaşk-Beyrut: Dâru'l-Yemâme, Dımaşk-Beyrut: Dâr İbn Kesîr, 1412/1992), 4/48; Dürre, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 4/93-95.

⁵⁶ el-Enfâl 8/74.

Allah yolunda elinden gelen her türlü çabayı gösterenler, hicret edenleri barındıran ve himaye edip onlara yardım eden kimseler..." şeklinde bir mana ihtiva etmektedir. Anlaşılacağı üzere bu şekilde yapılacak bir vakf, âyetle murat edilen manayı yansıtmaktan uzaktır.

3.4. Sıfat ve Mevsûfun Ayrılması

Vasıflandırılan kelimeye ait sıfat telaffuzdan düşürüldüğü zaman manaya hâle gelmesi gibi bir durum söz konusu olmamakla birlikte anlamın nakıs kalmasına neden olduğu için bu şekilde bir vakf hoş karşılanmamaktadır.⁵⁷ Bu bağlamda bahsi geçen meseleye Bakara sûresinin iki ve üçüncü âyetleri örnek olarak verilebilir. Adı geçen sûrenin üçüncü âyetindeki *الذين يؤمنون بالغيب* ibaresi, bir görüşe göre ikinci âyetin son kelimesi olan *المتقين* kelimesinin sıfatı durumundadır. Şayet fâsıla mevzu bahis olmasa idi *المتقين* kelimesinde yapılacak vakf çirkin görülebilirdi. Çünkü nitelendirilen kelimeye ait birtakım özellikler zikredilmemiş olacaktı. Fakat cumhura göre fâsılalarda vakf yapmanın sünnet olması, vakf-ı kabîh hükmüne varılmasının önünde bir engel olarak kabul edilebilir.⁵⁸

Secâvendî'nin Peygamber (s.a.v.) adeti olan fâsılalarda vakfetmeyi⁵⁹ dikkate almadığı, aksine anlam ve lafız irtibatlı bir tilâveti tercih ettiği mülahaza edilmektedir. Zira o, vakf için uygun görmediği mahallere verdiği örneklerin birçoğunu fâsılalardan tercih etmekle birlikte onun; lafız ve anlam ilgisinin devam ettiği fâsılalar için ulemanın bazısının ancak zorunlu hâllerde vakfa cevaz verdiğini söylemesi, Secâvendî hakkındaki kanımıza bir karine olarak kabul edilebilir. Buna ek olarak mezkûr vakflarda hüsnü tertîlin, vaslı gerektirdiği iddiası da yine onun uygulaması hakkındaki görüşümüzü pekiştirmektedir.⁶⁰ Özetle söz konusu âyetler, tek bir âyet olsaydı *للمتقين* kelimesinde vakfetmenin yanlış olduğu şüphe götürmezdi. Zira ilgili kelimeyi niteleyen ibare telaffuzdan düşmüş olacaktı ki âyetle murat edilen mananın nakıs olmasına sebep olacaktı. Lakin konuyla alakalı kelimenin âyet sonunda bulunması yanında kelamın anlamlı ve müfid bir şekilde bitmesi sebebiyle ilgili kelime üzerinde vakfedilmesinde bir beis bulunmamaktadır.⁶¹

3.5. Ma'tûf ve Ma'tûfun Aleyhin Ayrılması

Kelimelerin i'rab ve hüküm bakımından irtibatlarının kurulması, lafzın başka bir lafza bağlanması anlamına gelmekte ve bu, ameliye "atf" olarak adlandırılmaktadır.⁶² Secâvendî, atf uygulamasının unsurlarından ma'tûf ve ma'tûfun aleyhin arasının açılmamasının gerekliliğini savunmakta ve bu durumu, vakf yapılmasını isabetli bulmadığı özelliklerden biri olarak saymaktadır.⁶³

Secâvendî, atfa ait unsurların vakf yoluyla bölünmemesine örnek olarak Bakara sûresi üç ve dördüncü âyetleri vermektedir. O, dördüncü âyetin evvelindeki *والذين يؤمنون* ibaresinin bir önceki âyette geçen *الذين يؤمنون بالغيب* ifadesine atfedildiğini, dolayısıyla vakf yoluyla bunların arasına fasıla girmesinin yanlış olacağını belirtmektedir.⁶⁴ Sûrenin ilk beş âyetine bütüncül bir gözle bakılması konu hakkındaki ihtilaflara ışık tutacaktır. Nitekim sûrenin başından beşinci âyetin sonuna kadar geçen sıfatların/özelliklerin haber konumunda olan "أولئك على هدى من ربهم وأولئك هم المفلحون" ifadesiyle son bulunduğu söylenebilir. Bu da göstermektedir ki sûre, beşinci âyetin sonuna kadar bir bütündür. Ayrıca bir görüşe göre dördüncü âyetin başındaki ism-i mevsûlün üçüncü âyetin evvelindeki ism-i mevsûle veya *المتقين* kelimesine veyahut zamire atfedilmesi hâlinde üçüncü âyetin son kelimesi olan *ينفقون* üzerinde vakfedilemez. Bu hükme sebep olan husus, mananın tamamlanmamış olmasıdır. Dördüncü âyetin başındaki ism-i mevsûlün mübtedâ olarak kabul

⁵⁷ Secâvendî, *'İlelü'l-vukûf*, 1/134.

⁵⁸ Nehhâs, *Kitâbü'l-Kat'*, 114.

⁵⁹ İbn Sa'dân, *el-Vakfu ve'l-ibtidâ'*, 77-78; Nehhâs, *Kitâbü'l-Kat'*, 114; Dâni, *el-Müktefâ*, 31.

⁶⁰ Secâvendî, *'İlelü'l-vukûf*, 1/134-144.

⁶¹ Nehhâs, *Kitâbü'l-Kat'*, 114.

⁶² Sabğatullah Tayfur, "Kur'ân'da İsim ve Fiillerin Birbirine Atfedilmesinin Hikmeti", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (Temmuz 2021), 716.

⁶³ Secâvendî, *'İlelü'l-vukûf*, 1/135.

⁶⁴ Secâvendî, *'İlelü'l-vukûf*, 1/135.

edilmesi hâlinde ise bir önceki âyetin son kelimesi olan ينفقون üzerinde vakfedilip dördüncü âyetin evvelinden ibtidâ edilmesi mümkün olacaktır. Nehhâs (ö. 338/950) bu hususta anlamlı ve yeterli bir mananın ortaya çıkmasını gerekçe göstererek muasırı Ahfeş el-Asgar'ın (ö. 316/928 [?]); sûrenin ikinci âyetinde vakfı tercih ettiğini, dolayısıyla böyle bir vakfı münasip gördüğünü aktarmaktadır.⁶⁵ Mamafih lafız bağlantısı sebebiyle vakf için en uygun yer, beşinci âyetin sonu olsa da ikinci âyetin sonu da dâhil olmak üzere beşinci âyete kadar bütün fâsılalarda vakfetmekte cumhur uygulaması uyarınca bir beis yoktur. Lakin tilâvetin sonlandırılması için en münasip bölüm, sûrenin beşinci âyetinin sonudur.

3.6. Âmil ve Ma'mulün Ayrılması

Âmil ve ma'mul konusu, nahiv konularının birçoğunu ihtiva eden çatı kavram olma gibi bir hususiyete sahiptir. Fakat Secâvendî bu kategoriye zikrederken ona ait tafsilata girmeyi tercih etmemektedir.⁶⁶ Hâlbuki o, konuyla alakalı örnekleri artırabilirdi; lakin bu kategorinin birçok alt başlığının olması ve daha sonra Kur'ân'ı Kerîm'in başından sonuna vakf noktalarının belirlenecek olması sebebiyle bundan kaçınmış olmalıdır.

Secâvendî'nin bu başlık için verdiği örnek, nasb eden edatlardan إِنْ edatına dairdir. Onun verdiği örneğin hem Bakara sûresinin 164. âyetine⁶⁷ hem de Âl-i İmrân sûresinin 190. âyetine⁶⁸ ihtimali vardır. Biz bunlardan Bakara sûresinin 164. âyetini esas alarak değerlendirmede bulunacağız. Secâvendî, ilgili âyette vakf için en uygun yerin âyetin sonu olduğunu, dolayısıyla fâsılaya kadar vakf yapılacak münasip bir bölümün olmadığını söylemektedir. Onun bu kanaatine sebep olan durum, âyetteki لآيَاتِ kelimesinin إِنْ'nin muahhar ismi olmasıdır. Zira bu kelime öncesinde yapılacak herhangi bir vakf, إِنْ'nin ismiyle öncesi arasına bir fasıla girmesine sebep olacaktır.⁶⁹ Bu âyette fâsıla hariç herhangi bir yerde yapılacak vakf, tam bir vakf değildir. Çünkü âyet içerisinde lafızlar birbirleriyle ilintilidir. Hatta bu hususta İbnü'l-Enbârî de Secâvendî'yi teyit edici bir bilgi olarak لآيَاتِ kelimesinin hemen öncesinde yapılacak vakfın, vakf-ı kabîh olduğunu belirtmektedir. O da yine bu durumun إِيَّاهُ kelimesini إِنْ'nin ismi olmasına bağlamakta ve إِنْ'nin haberi olarak ise في خلق السموات ibaresini zikretmektedir. Dolayısıyla ikisi arasında yapılacak olan vakf, إِنْ'nin ismiyle haberini ayıracaktır. Bu nedenle إِيَّاهُ kelimesi üzerinde yapılacak bir vakf hoş görülmemektedir.⁷⁰

Değindiğimiz altı madde dışında birçok hususun aynı şekilde vakf yapmaya mâni olan özellikler olarak Secâvendî ve İbnü'l-Enbârî tarafından ele alındığı müşahede edilmektedir.⁷¹ Çalışmanın kapsamı düşünüldüğünde konuya dair verilen başlıkların ve bunlarla alakalı örneklerin tetkik edilmesi mümkün değildir. Konuya ilişkin hususların geri kalanını başlıklar hâlinde saymaya çalışalım. Secâvendî, altı hususa ilaveten istisna cümlelerinde müstesnâ ile müstesnâ minhin; hâl ile sâhibü'l-hâlin birbirinden ayrılmamasının gerekliliği üzerinde durmakta, ayrıca itiraziyeye cümlesinin bulunduğu durumlarda yapılması muhtemel vakf hatalarıyla alakalı detaylı bilgi vermektedir. Bunlara ek olarak كَلَّا edatında yapılacak vakflar hakkında ulemanın görüşlerine detaylı olarak yer vermektedir.⁷² Secâvendî'nin vakf yapılmaması için illet olarak kabul ettiği nahvî meseleleri, İbnü'l-Enbârî'nin daha detaylı olarak ele aldığı görülmektedir. Onun ele aldığı bu hususların eksikliği durumunda kelimeler eksik kalmakta; fakat onun çirkin bulduğu örnekler, Secâvendî'nin vakf için uygun bulmadığı noktalara ekseriya benzemektedir. Zira Secâvendî, konuyla alakalı daha geniş düzlemde örnekler verirken İbnü'l-Enbârî ise bu konuda Secâvendî'nin

⁶⁵ Nehhâs, *Kitâbü'l-Kat'*, 115.

⁶⁶ Secâvendî, *'İlelü'l-vukûf*, 1/135; a.mlf., *Kitâbü'l-Vakf*, 114.

⁶⁷ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَخْبَتَ بِهِ الْأَرْضُ بَعْدَ مُوْتِهَا وَبِئْسَ فِيهَا مِنْ كَلِّ ذَاتِ بَعْدٍ وَأَبْسَ مِنْهَا وَمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

⁶⁸ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

⁶⁹ Secâvendî, *'İlelü'l-vukûf*, 1/135.

⁷⁰ İbnü'l-Enbârî, *İzâhu'l-vakf*, 271.

⁷¹ Secâvendî, *'İlelü'l-vukûf*, 136-148; İbnü'l-Enbârî, *İzâhu'l-vakf*, 100-114.

⁷² Secâvendî, *'İlelü'l-vukûf*, 1/136-148; a.mlf., *Kitâbü'l-Vakf*, 114-124.

aksine bir tutum sergilemektedir.⁷³ Nitekim İbnü'l-Enbârî'nin vakf-ı kabîh kapsamında sunduğu örnekler, daha çok Arapça seviyesi oldukça zayıf olanların veya bu konuda hiçbir malumatı olmayan insanların yapacağı kusurlar olarak göze çarpmaktadır.

Secâvendî'nin vakf yapılmasını yerinde bulmadığı konular için tercih ettiği örnekler, ekseriyetle fâsılalarda gerçekleşmektedir. Nitekim altı başlıkta ve onların dışında ele alınan meselelere dair örnekler âyet içerisinden seçilebilecekken bunların çoğunlukla i'rab ve mana ilgisinin kuvvetli olduğu fâsılalardan seçilmesi tesadüf değildir. Zira o, âyet içerisinden veya âyet sonlarında vakfa uygun görmediği yerler için ﻻ remzini takdir etmekte ve fâsılalarda da vakfedilmesini sıhhatli bulmamaktadır. Öyle ki Secâvendî'nin, vakf yapılmasının mümkün olmadığı yerler için nefes ihtiyacı, hapsirmek, öksürmek ve esnemek gibi mücbir hâllerde vakfetmeye ulemanın bazısının cevaz verdiğini nakletmesi bunun bir delilidir. Antrparantez, mevzubahis konunun örneklerinde mücbir hâller dışında müstesna olmak üzere Secâvendî'ye göre hüsnü tertîl, vasl yapılmasını gerektirir. Bu da onun hüküm bina ettiği meselenin özellikle fâsılalar olduğunu göstermektedir. Öyle ki zorlayıcı sebeplerin varlığı hâlinde âyet içerisinden herhangi bir kesitte vakfetmenin cevazı noktasında herhangi bir engel yoktur. Buna ilaveten âyet sonlarında vakfetmenin sünnet olduğunu savunanların ise fâsılalarda zorunlu hâller için ayrıca cevaz hükmü vermelerine gerek yoktur. Sözü edilen bu durumlar göstermektedir ki Secâvendî'nin, ulemanın bir kısmına nispet ettiği cevaz, âyet içerisinden yapılacak bir vakfla alakalı hüküm değildir. Aksine onun sözlerinden, cumhura muhalefet edenlerin, mana ve i'rab ilişkisinin sonrasıyla devam ettiği fâsılalar için verdiği cevaz olarak anlaşılmaktadır.⁷⁴ Secâvendî'nin konuya ilişkin metoduyla alakalı düşülecek en önemli not ise vakf yapılmasını uygun bulmadığı bütün yerler için ﻻ alametini takdir etmemesidir. Çünkü o, konuyla alakalı genel bir resim çizmekte ve bunu bütün sûrelere uygulayarak detaylandırmaktadır. Fakat bu uygulamadan, vakf yapılmasını yerinde bulmadığı noktaların tamamı için bütün mushafta alamet tayin edildiği vehmine kapılmamalıdır.⁷⁵

Çalışmanın buradan sonraki kısmında ise DİB mushafında vazedilen ﻻ remzine ait Bakara sûresinden örnek kesitler ele alınacaktır.

4. DİB Mushafında Takdir Edilen ﻻ Remizleri

Medine ve DİB mushafındaki vakf alametlerinin birçok bakımdan farklılaştığı bir realitedir. Bunlardan biri de konulduğu yerlerde vakf yapılmaması gerektiğine alamet olarak kullanılan ﻻ'dır. Bu başlık altında, DİB mushafında kullanılan mevzubahis vakf alametinin daha önce tespit edilen karakteristikleriyle nahvî ve mantıki argümanlar ışığında bu remzin gerekliliği tartışılacaktır.

4.1. Bakara Sûresi 10. Âyet⁷⁶

DİB mushafında Bakara sûresi onuncu âyetteki مرضٌ kelimesi üzerinde Secâvendî'nin tercihine mutabık olarak ﻻ alameti kullanılmaktadır.⁷⁷ İlgili âyetteki مرضٌ kelimesinden sonraki ف harfinin atf veya istinaf edatlarından her biri için kullanılmış olabileceği öne sürülmektedir.⁷⁸ Secâvendî ve Üşmûnî ise ف harfinin tekit kastıyla ceza olarak kullanıldığı kanaatindedirler.⁷⁹

Secâvendî, Bakara sûresi onuncu âyetteki مرضٌ kelimesinden sonraki ف harfinin مرضٌ قلوبهم في ibaresinde ifade edilen münafıkların kalplerindeki hastalık için tekit olarak kullanıldığını öne sürmekte,⁸⁰ İbnü'l-Enbârî ise bu kelime üzerinde yapılacak vakfın, vakf-ı hasen olduğunu dile

⁷³ İbnü'l-Enbârî, *İzâhu'l-vakf*, 100-114.

⁷⁴ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/144; a.mlf., *Kitâbü'l-Vakf*, 115.

⁷⁵ Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve temel meseleleriyle kıraat ilmi* (Ankara: Otto, 2016), 149-156.

⁷⁶ في قلوبهم مرضٌ فزادهم اللهُ مرصاً وولهم عذاباً أليماً بما كانوا يكذبون "Kalplerinde bir bozukluk vardır, Allah da onlardaki bozukluğu arttırmıştır. Yalan söylemeleri yüzünden, kendilerine acı veren bir azap da vardır." el-Bakara 2/10.

⁷⁷ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/183; a.mlf., *Kitâbü'l-Vakf*, 128.

⁷⁸ Abdüllatif Muhammed el-Hatîb vd., *et-Tafsîl fi i'râbi âyâti't-tenzîl* (Kuveyt: Mektebetü'l-Hatîb, 2015), 1/50; Dervîş, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 1/32.

⁷⁹ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/183; Üşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 33. Ayrıca bk. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/770.

⁸⁰ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/183; a.mlf., *Kitâbü'l-Vakf*, 128.

getirmektedir.⁸¹ Üzerinde vakf yapılması güzel bulunan; fakat sonrasında ibtidâ yapılması güzel görülmeven vakfların İbnü'l-Enbârî tarafından vakf-ı hasen olarak tanımlanması⁸² dikkate alındığında onun da Secâvendî ile aynı kanaatte olduğu çıkarımında bulunulabilir. Zira vakf-ı hasenin bu tanımına göre ilgili âyetteki söz konusu kesitte zorunlu hâllerde vakf yapılırsa üzerinde vakf yapılan مرضٌ kelimesinin sonrasında ibtidâ yapılamaz. Neticede her hâlükârda -ilgili kesitte ızdırârî vakf da yapılsa ihtiyârî vakf da yapılsa -الله فرادهم ibaresinden ibtidâ yapmak İbnü'l-Enbârî'nin konu hakkında vermiş olduğu malumat açısından da mümkün görünmemektedir.⁸³

Bakara sûresinin onuncu âyetindeki مرضٌ kelimesinde yapılacak vakf, Dâni'ye göre *vakf-ı kâfidir*.⁸⁴ Buna ilaveten Dâni, ilk مرض kelimesinde yapılacak vakf için vakf-ı kâfi derken, ikinci مرض kelimesinde yapılacak için ise كفى منه ifadesini kullanmaktadır.⁸⁵ Bu ifadeye göre ikinci مرض kelimesinde yapılacak vakfın, vakf bakımından ilkinde nazaran daha elverişli olduğu düşünülmektedir.

Bakara sûresinin onuncu âyetinde مرضٌ kelimesinde tayin edilen لا alametinin ihtiyari vakftan ziyade ızdırârî vakf için belirlendiği söylenebilir. Şöyle ki مرضٌ kelimesinin bulunduğu bölüme kadarki kesit çok da uzun değildir. Ortalama bir nefes uzunluğuna sahip biri tek nefesle buraya kadar okuyabilir. Bu zaviyeden bakıldığında مرضٌ kelimesinde herhangi bir vakf alametine gerek yoktur. Çünkü لا alametinin vazedildiği yerde vakf alameti olmasa dahi mushaf kültürüne sahip birisinin, sahip olduğu ilmi seviyesi farketmeksizin, orada vakf yapmaması beklenir. Lakin bu alametle Secâvendî'nin, مرضٌ kelimesinde mücbir sebeple vakf yapacak birinin ilgili kelime sonrasında vakf yapmasını sıhhatli görmediğini belirtmiş olma ihtimali vardır. Şayet ilgili âyetteki مرضٌ kelimesinde tercih edilen vakf alameti, bahsedilen ihtimale binaen vazedilmişse böylesi bir uygulamanın gereksizliği vazıhtır. Çünkü altı binden fazla âyet ihtiva eden Allah kelamı için bu düşünce ile vakf noktaları ve alametlerinin tayin edilmesi ne derece makuldür? Bundan da önemlisi, لا alametinde vakf yapıldığı takdirde ibtidânın nereden yapılacağı meselesidir. Kanaatimize göre “لا vazedilen yerin sonrasında ibtidâ yapma.” ifadesinin ihsas edilmesi, konunun güçlüğü noktasında bir çözüm olarak kabul edilemez. İlgili vakf alâmeti, soruna dair bir nebze çözüm olarak görülebilirse de ibtidâ meselesi de dikkate alındığında bunun yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Şayet Kur'ân okuyucusunun eksiklerinin; alamet, tenbih ve istilâhlarla kapatılacağı düşünülürse bu takdirde mushaf, Allah kelamı dışında birçok şeyi gereğinden fazla bulundurmuş olacaktır.

4.2. Bakara Sûresi 14. Âyet⁸⁶

Secâvendî, Bakara sûresinin on dördüncü âyetinde iki yerde vakf alameti olarak لا'ı takdir etmektedir. DİB mushafında da mesele, Secâvendî'nin kanaatine uygun şekilde pratize edilmektedir. Bunlardan ilkinde, şart cümlesi sebebiyle mananın devam ettiği gerçeği dikkate alınarak cevabın hemen öncesinde شَيْطَانِهِمْ kelimesi üzerinde, ikincisinde ise hak olmayan bir sözle ibtidâ yapmaktan imtina edilmesi için مَعَكُمْ kelimesi üzerinde لا alameti vazedilmektedir.⁸⁷

Başlığa konu olan âyette شَيْطَانِهِمْ kelimesinden sonraki قَالُوا kelimesi, şartın cevabıdır. İkinci لا remzinin kullanıldığı إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ ibaresinden sonraki إِنَّا مَعَكُمْ cümlesi, bir görüşe göre kendinden

⁸¹ İbnü'l-Enbârî, *İzâhu'l-vakf*, 253.

⁸² İbnü'l-Enbârî, *İzâhu'l-vakf*, 115.

⁸³ İbnü'l-Enbârî, *İzâhu'l-vakf*, 253. الله فرادهم ifadesinin kendinden önceki ibareye matuf olduğu kanaati de söz konusudur ki buna göre de ibtidânın atf harfinden devam etmesi mümkün görünmemektedir. İlgili ibarenin i'rabına dair görüş için bk. Hatîb vd., *et-Tafsîl*, 1/50.

⁸⁴ Dâni, *el-Müktefâ*, 35. Dâni bu istilâhı, üzerinde yapılan vakfın da sonrasında yapılan ibtidânın da güzel bulunduğu vakflar için kullanmaktadır. Ayrıca vakf-ı kâfi, vakf yapılan maktanın, sonrasıyla anlam irtibatı devam etmesine rağmen i'rab irtibatının olmadığı vakflardır. Bk. Dâni, *el-Müktefâ*, 21. Burada vakf-ı kâfinin gerçekleştiği kanaatini taşıyanlar için bk. Nehhâs, *Kitâbü'l-Kat'*, 119; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/770.

⁸⁵ Dâni, *el-Müktefâ*, 35.

⁸⁶ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَالُوا ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيْطَانِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ "İman edenlerle karşılaşınca 'inandık' derler, şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise 'Biz sizinleyiz, biz yalnızca alay etmekteyiz' derler." el-Bakara 2/14.

⁸⁷ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/185; a.mlf., *Kitâbü'l-Vakf*, 128.

önceki ifadeden bedeldir. Diğer ihtimale göre ise cümlenin ta'îliyye⁸⁸ ifade ettiği söylenmektedir.⁸⁹ Her iki ihtimal de لا remzinin sonrasında ibtidâ yapılmasının sıhhatli olmadığına işaret olarak kabul edilebilir. Bu hususta Nehhâs, yukarıda zikri geçen vakf alametlerinin ikincisinde yapılacak vakfı müteakiben yapılacak ibtidânın güzel bulunmaması sebebiyle, vakf-ı kâfi olmadığına hükmetmektedir.⁹⁰

Bakara sûresinin on dördüncü âyetinde belirlenen vakf alametlerinden ilk لا alametiyle شَيْطَانِهِمْ kelimesinde yapılacak vakfın akabinde ibtidânın cevapla (قَالُوا) yapılmasından sakındırılması gibi bir gaye güdülmektedir. Aynı zamanda vakf alameti لا, “Şayet ilgili kelimesi üzerinde zorunlu bir vakf meydana gelirse شَيْطَانِهِمْ kelimesinin sonrasında ibtidâ yapma.” şeklinde bir mefhuma da sahiptir. Âyetteki ikinci لا'in takdir edildiği معكم kelimesinde yapılacak vakfla ise haddizatında herhangi bir olumsuz mana ortaya çıkmamaktadır. Çünkü her ne kadar sonrasıyla irtibatı devam etse de معكم kelimesi üzerinde yapılacak bir vakfla anlamlı ve sahih bir mana belirlemektedir. Bu nedenle aynı âyetteki ikinci لا alametinin daha çok ibtidâ eksikli bir uygulama olduğu kanaatini taşımaktayız. Lakin Secâvendî'nin لا alametiyle ilgili takip ettiği yöntem dikkate alındığında aynı âyette ilk şartın cevabı öncesinde de (أَمْتُوا) kelimesi üzerinde) bir لا remzinin tercihi gerekirdi. Ancak böyle bir tercih ne DİB mushafında ne de Secâvendî'nin eserlerinde⁹¹ görülmektedir.

4.3. Bakara Sûresi 69. Âyet⁹²

Secâvendî, Bakara sûresinin 69. âyetindeki صفراء kelimesi üzerinde vakf yapılmamasını tembih için لا remzi takdir etmiştir. Onun bu tercihinin sebep olan husus, صَفْرَاءُ ve akabinde gelen فَاقِعٌ kelimesinin cümle içinde sıfat görevini üstlenmeleridir.⁹³ Üşmûnî'ye göre ise صفراء kelimesi üzerinde yapılacak vakf, hasen kapsamında olmasına rağmen tam bir vakf değildir.⁹⁴ Onun حسن غير تام ifadesiyle ilgili kelime üzerinde yapılacak vakfı, hasen vakf kapsamında değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Çünkü ilgili kelime üzerinde yapılacak vakfla birlikte anlam açısından önemli bir irtibatın kesildiği ortadadır.

Bakara sûresinin 69. âyetinde, لا remzinin tayin edildiği صفراء kelimesi⁹⁵ ve sonrasındaki فَاقِعٌ kelimesi,⁹⁶ cümlede بَعْرَةٌ kelimesinin sıfatı konumunda görev yapmaktadır. Başka bir görüşe göre ise فَاقِعٌ kelimesinin mukaddem haber olduğu varsayımıyla صفراء kelimesinin de aynı şekilde mukaddem haber olacağına hükmedilir.⁹⁷ Bu açıklamalardan sonra صفراء فَاقِعٌ لَوْهَا ifadesi bir bütün olarak telaffuz edildiğinde “Rengi parlak sarı, ... bir inek” anlamını içermekte iken صفراء kelimesinde yapılacak vakfla ise “sarı bir inek...” şeklinde manayı eksik olarak yansıtan bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Fakat her şeye rağmen mananın bâtil olduğuna dair bir şey söylemek mümkün değildir. İbtidânın صفراء kelimesinin akabinde yapılması hâlinde ise sıfat mevsufun arasının açılmış olması ve tebiyyetin bozulması sebebiyle yine mananın eksik kaldığı görülmektedir.

5. Vakf-ı Lânin Vakf-ı Hasen ve Vakf-ı Murahhasa Benzediğine Dair Görüşler

Mushaflarda لا alametinin gerekliliği noktasında birtakım itirazlar öne sürülmektedir. Bu itirazlardan biri de onun kullanıldığı noktalarda çoğunlukla vakf-ı hasenin şartlarını taşıdığı

⁸⁸ İfadenin sebep bildirdiğini anlatmak için kullanılan bir kavramdır.

⁸⁹ Hatîb vd., *et-Tafsîl*, 1/61.

⁹⁰ Nehhâs, *Kitâbü'l-Kat'*, 120.

⁹¹ Secâvendî, *İlelî'l-vukûf*, 1/184-185; a.mlf., *Kitâbü'l-Vakf*, 128.

⁹² “قَالُوا أَدْعُ لَنَا رَبَّنَا رَبَّنَا مَا لَوْهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَعْرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْهَا تَسُرُّ النَّظِيرِينَ نَسِيلًا لَوْهَا تَسُرُّ النَّظِيرِينَ” *‘Bizim için rabbine dua et de renginin nasıl olacağını bize açıklasın’ dediler. Mûsâ, “O buyuruyor ki: Rengi parlak sarı, bakanların içini açan bir inek olacak dedi.”* el-Bakara 2/69.

⁹³ Secâvendî, *İlelî'l-vukûf*, 1/208; a.mlf., *Kitâbü'l-Vakf*, 131.

⁹⁴ Üşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 33.

⁹⁵ Hatîb vd., *et-Tafsîl*, 1/202.

⁹⁶ Ukberî, *et-Tibyân*, 1/75; Hatîb vd., *et-Tafsîl*, 1/202.

⁹⁷ Hatîb vd., *et-Tafsîl*, 1/203.

iddiasıdır.⁹⁸ Nitekim ﷲ remzinin, vakfın hoş görülme yerler için kullanıldığını iddia edenler olsa da aksine onun çoğunlukla “üzerinde vakf yapmanın güzel bulunduğu ve sonrasında ise vakf yapmanın hoş karşılanmadığı bir vakf türü” olduğunu öne sürenler de vardır.⁹⁹ Ele alınan üç örnekte geçen vakf-ı lâ hakkında verilen hükümler bir tarafa, İbnü'l-Cezerî'nin bu görüşünü teyit eden yargılara temas edildi.¹⁰⁰ Ayrıca vakf-ı hasenin meydana geldiği durumlarda sonrasında ibtidâ yapılmasının çirkin kabul edildiği düşünüldüğünde ﷲ alametinin özellikle uzun âyetlerde önemli bir fonksiyona sahip olduğu söylenebilir. Zira ihtiyârî olarak yapılacak vakflarda dahi o, sonrasında ibtidânın yapılmaması gerektiğine dair bir işaret olarak mühim bir işlev icra etmektedir. Bununla birlikte mübtedâ-haber, şart-cezâ ve müstesnâ-müstesnâ minh gibi mana irtibatının kuvvetli olduğu nahvî konuların birbirinden ayrılmasının ekseriyetle mananın eksik kalmasına sebep olacağı aşikardır. Yine bu ve benzeri durumlarda ﷲ alameti, fayda temin etmektedir.

Yukarıda verilen bilgilere ilaveten vakf-ı lâ kullanımıyla alakalı önemli bir itiraz ise onun *vakf-ı murahas zarûraten* ile olan benzerliğidir ki bu görüşe göre vakf-ı lâ, vakf-ı murahasın bir alt türü olarak kabul edilmektedir.¹⁰¹ Daha önce Secâvendî'nin vakf-ı lâ'nın gerçekleştiği yerlerle sonrasında anlam ve lafız bakımından irtibatının devam ettiği fikrine yer verilmişti. O, aynı kanaati vakf-ı murahas için de dile getirmektedir. Lakin vakfi murahasın gerçekleştiği yerlerin sonrasında yeterli bir anlama sahip olması nedeniyle ibtidâ için geriye dönmeye gerek olmadığını zikretmektedir. Tam da bu noktada göz önünde bulundurulması gereken bir husus vardır ki o da vakf-ı lâ'nın gerçekleştiği söylenen yerlerin sonrasında ibtidâ yapılmasının Secâvendî tarafından doğru bulunmamasıdır.¹⁰² Bu nedenle vakf-ı lâ, hangi vakf kapsamında değerlendirilirse değerlendirilsin, sonrasında ibtidâ yapılmaması noktasında önemli bir görev üstlenmektedir. Ezcümle mevzubahis alametin belirlendiği yerlerin büyük bir kısmı, en azından vakf-ı kabîhin “Kelamın tam olmadığı/tamamlanmadığı ve kendisinden herhangi bir mananın anlaşılmadığı”¹⁰³ kategorisi içerisinde değerlendirilebilir.

Bakara sûresi 182. âyette¹⁰⁴ var olan şart cümlesi ve benzeri cümlelerde şart cümlesinin zikredilip cezasının telaffuzdan düşürülmesi, mananın eksik kalmasına sebep olmaktadır. Adı anılan âyette şartın cevabı telaffuz edilmediğinde “*Kim ki bir vasiyette bulunacak kimsenin hakkı çiğnemesinden veya günaha girmesinden korkar da konuyla ilgisi bulunanların aralarını düzeltirse...*” şeklinde yetersiz bir mana ortaya çıkmış olmaktadır. Ne var ki kendi sistematiğine uyduğu hâlde Secâvendî'nin mevzubahis âyette ﷲ remzini takdir etmediği görülmektedir.¹⁰⁵ Secâvendî'nin takip ettiği usulün DİB mushafına genel olarak yansıtılmaması, aksine tayin edilen alametlerin bire bir alıntılanması sebebiyle söz konusu mahal için DİB mushafında da ﷲ alameti takdir edilmemektedir. Bu şekilde Secâvendî'nin konuyla alakalı metodu, kendi içerisinde tutarsızlık olarak görülebilecek olmasına rağmen o, ciltler dolusu malumata sebep olacak olması sebebiyle bu konuda ihtisar yapmıştır denebilir.

⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/767; Coşkun, “Mushaf Basımına Yansıyan Uygulama Farklılıkları Çerçevesinde Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Değerlendirilmesi (Vakf-ı Lâ (ﷲ) Örneği”, 729; Çoban, *Bakara ve Al-i İmran Sureleri Çerçevesinde Secavendi'nin Vakf-İbtida Sistemindeki “Vakf-ı Lâ”ların Tahlili Yaklaşımı*, 26.

⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/767; Coşkun, “Mushaf Basımına Yansıyan Uygulama Farklılıkları Çerçevesinde Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Değerlendirilmesi (Vakf-ı Lâ (ﷲ) Örneği”, 729.

¹⁰⁰ Örnek için bk. İbnü'l-Enbârî, *İzâhu'l-vakf*, 253; Üşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 33.

¹⁰¹ Coşkun, “Mushaf Basımına Yansıyan Uygulama Farklılıkları Çerçevesinde Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Değerlendirilmesi (Vakf-ı Lâ (ﷲ) Örneği”, 729; Çoban, *Bakara ve Al-i İmran Sureleri Çerçevesinde Secavendi'nin Vakf-İbtida Sistemindeki “Vakf-ı Lâ”ların Tahlili Yaklaşımı*, 26.

¹⁰² Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/131-149.

¹⁰³ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsûf İbnü'l-Cezerî, *Tecvidü'n-Neşr*, thk. ve dirase: Ömer Türkmen (Ömer Ömer Eysâm Nasrat et-Türkmânî) (Kerkük: Mektebetü Emîn, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1443/2022), 146.

¹⁰⁴ “*Her kim, bir vasiyette bulunacak kimsenin hakkı çiğnemesinden veya günaha girmesinden korkar da (ilgililerin) aralarını düzeltirse ona bir günah yoktur...*” el-Bakara 2/182.

¹⁰⁵ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/272; a.mlf., *Kitâbü'l-Vakf*, 140. Aynı şekilde bu disiplinde eser kaleme alan seçkin isimlerin de ilgili kesit için herhangi bir vakftan bahsetmediği görülmektedir. Bk. İbnü'l-Enbârî, *İzâhu'l-vakf*, 273; Nehhâs, *Kitâbü'l-Kat'*, 176; Dâni, *el-Müktefâ*, 48-49.

Sonuç

DİB mushafında ciddi etkileri görülen Secâvendî, vakf yapılmasını uygun görmediği yerlere alamet olarak ﷲ'i kullanmaktadır. Bunun mushaflara yansması ise geçmişte eleştirilere maruz kaldığı gibi günümüz araştırmacıları tarafından da eleştirilmektedir. Secâvendî, belirlediği kaideleri mushafın tamamına tatbik etmiştir. Onun bu konuda sözünü ettiği nahvî kurallar ve metodu dikkate alındığında neredeyse her âyette birkaç tane ﷲ bulunmasının gerekliliği ortadadır. Ne var ki Secâvendî'nin tayin ettiği kuralların uygulanabileceği örnekler için yer yer ﷲ alametini zikretmediği gibi DİB mushafında da bu alametin kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Secâvendî'nin vakf sisteminde ﷲ alameti, vakf-ı kabîhe mutabık olarak kullanılması yanında onun büsbütün vakf-ı kabîhle bağdaşan bir ıstılah olduğunu söylemek mümkün değildir. Mamafih Secâvendî'nin ﷲ alametini tayin ettiği noktaların; zaman zaman eksik anlam ifade eden veya anlamsız bir görüntünün ortaya çıktığı durumları içerdiği, zaman zaman da vakf-ı hasenin tazammununda olduğu saptanmıştır. Her ne kadar vakf-ı lânın vakf-ı kabîh ile imtizaç etmediği kanaatine sahip olanlar, bu vakf çeşidini daha çok vakf-ı hasen kapsamında ve mushaflarda kullanımının çoğunlukla yararsız ve kalabalığa sebep olduğunu görseler de onun faydadan hali bir vakf alameti olduğunu söylemek imkân dâhilinde değildir.

Secâvendî'nin vakf yapılmasını isabetli bulmadığı yerlere dair çatı özellik, sonrasıyla anlam ve lafız irtibatının bulunduğu vakflar olmasıdır. Fakat onun konuya ilişkin illet olarak addedilmesi mümkün olan özellikler ve onlara dair verdiği örnekler konusunda abartılı bir tutum sergilediği müşahede edilmiştir. Zira o, birkaç âyette bir, vakf alameti ﷲ vazetmiş, ayrıca kısa kesitlerde dahi söz konusu alameti tayin etmiştir. Şayet nefes ve ilim hususunda asgari seviye hesaba katılarak böyle bir ameliye yapılmışsa bu takdirde mushafta remizlerden geçilmez. Bu noktada yapılması gereken ilimden yeterince hissesi olmayan insanların göz önünde bulundurulması değildir. Öyle ki bu kesimin dikkate alındığı bir uygulamada, yapılacak vakfların akabinde ibtidânın nereden yapılacağı da mühim bir meseledir. O hâlde ibtidânın yapılması gereken yerler için de alametler mi tayin edilecektir? Bunun olması elbette mümkün değildir. Asgari ilim ve nefese sahip olanların Allah nezdinde bir sorumluluklarının olmadığı düşüncesiyle onların mazur görülmesi ve vakf alametlerinin bu anlayışla takdir edilmesi, keşmekeşliğin önüne geçilmesi adına gereklilik arz eden bir meseledir. ﷲ alametinin yoğun bir şekilde kullanılmadığı mushaflarda, hangi durumlarda tayin edildiğinin belirlenmesi için yapılacak mukayeseli çalışmalar, bazıları tarafından karmaşık ve gereksiz bulunan bu hususta atılmış önemli bir adım olacaktır. Bu anlamda, her bir alamete ilişkin müstakil karşılaştırmalı çalışmalar da yapılabilir. Bu takdirde, yapılacak bu çalışmalarda tümel ilkelerin belirlenmesi ve objektif bakışla birlikte, tercihler mushaflara olumlu bir şekilde yansımış ve gereksiz olarak addedilebilecek vakf alametlerinin fazlalığı konusunda okuyucuyu rahatlatacak adımlar atılmış olacaktır.

Kaynakça | References

- Abdülhamîd, Suâd. *Teyşîru'r-Rahmân fî tecvîdi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru't-Takvâ, 1430/2009.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416-14212/1995-2001.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Tecvîd-i Mâhir: Tilâvet Kuralları Uygulama Keyfiyeti ve Meseleleri- Şâtibiyye Usulü Bağlamında Âsım Kıraati-Hafs Rivayetine Göre*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019.
- Bostan, Osman. *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin kıraat İlmindeki Yeri*. Ankara: Fecr Yayınları, 2022.
- Coşkun, Muhammed. "Mushaf Basımına Yansıyan Uygulama Farklılıkları Çerçevesinde Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Değerlendirilmesi (Vakf-ı Lâ (ل) Örneği)". *Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu*. 717-778. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Çoban, Tuba. *Bakara ve Al-i İmran Sureleri Çerçevesinde Secavendi'nin Vakf-İbtida Sistemindeki "Vakf-ı Lâ"ların Tahlili Yaklaşımı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Dânî, Ebû 'Amr Osmân b. Saîd b. Osman el-Endelüsî. *el-Müktefâ fî'l-vakfi ve'l-ibtidâ*. thk. Cemâlüddîn Muhamed Şeref. Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 1427/2006.
- Dervîş, Muhyiddîn. *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve beyânuhû*. 10 Cilt. Dımaşk-Beyrut: Dâru'l-Yemâme, Dımaşk-Beyrut: Dâr İbn Kesîr, 3. Basım, 1412/1992.
- Dürre, Muhammed Alî Tâhâ. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve i'râbuhû ve beyânuhû*. 10 Cilt. Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, Beyrut: Daru İbn Kesîr, 1430/2009.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 7 Cilt. Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- Ebû'l-Bekâ' el-'Ukberî, Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh. *et-Tibyân fî i'râbi'l-Kur'ân*. thk. Alî Muhammed el-Bicâvî. 2 Cilt. Kahire: 'İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1976.
- Ergüven, Şahabettin. "Arap Dilinde Lahn'ın Ortaya Çıkışı ve İlk Görüntüleri". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Dergisi* 6/11 (Haziran 2007), 155-183.
- Ezherî, İslâm Nasr es-Seyyid Sa'd. *İthâfü'l-kurrâ' bi-usûli ve davâbidü 'ilmi'l-vakfi ve'l-ibtidâ'*. B.y. Mektebetü'l-Mevrid, 2017.
- Hacımısıroğlu, Mücella. "Abdülvehhâb el-Kurtubî ve Ahmed b. Ebû Ömer el-Enderâbî'nin Lahn Olgusuna Yaklaşımları Üzerinden Tecvid İlminde Meşârika-Meğâribe Karşılaştırması". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Ekim 2022), 578-601. <https://doi.org/10.31121/tader.1167091>
- Hatîb, Abdüllatîf Muhammed vd. *et-Tafsîl fî i'râbi âyâtî't-tenzîl*. 31 Cilt. Kuveyt: Mektebetü'l-Hatîb, 2015.
- Hüzelî, Ebû'l-Kâsım Yûsuf b. Alî b. Cübâre. *el-Kâmil fî'l-kırâât*. thk. Ebû İbrâhîm 'Amr b. Abdillâh. 2 Cilt. Kahire: Dâru Semâ li'l-Kitâb, 1435/2014.
- İbn Sa'dân, Ebû Ca'fer Muhammed b. Sa'dân el-Küffî ed-Darîr. *el-Vakfu ve'l-ibtidâ' fî Kitâbillâhi Azze ve Celle*. thk. Ebû Bişr Muhammed Halîl ez-Zerrûk. Dubai: Merkezü Cum'atü'l-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Türâs, 1423/2002.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsûf. *Neşru'l-kırâati'l-'aşr*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. 5 Cilt. İstanbul: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Lübnan: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1439/2018.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsûf. *Tecvîdü'n-Neşr*. thk. ve dirase: Ömer Türkmen (Ömer Eysâm Nasrat et-Türkmânî). Kerkük: Mektebetü Emîn, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1443/2022.
- İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Beşşâr. *İzâhu'l-vakfi ve'l-ibtidâ' fî Kitâbillâhi Azze ve Celle*. thk. Ahmed 'İsâ el-Ma'sarâvî-Ahmed Abdurrâzık el-Bekrî. Bahreyn: İdâretü Şüûni'l-Kur'âni'l-Kerîm [Vizâratü'l-'Adl ve's-Şüûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf], 1433/2012.

- Kaya, Ayhan. "Arap Dilinde Lahnin Nahiv İlminin Ortaya Çıkmasındaki Rolü". *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 15/40 (Haziran 2015), 53-72.
- Koyuncu, Recep. "İdeal Kur'an Öğretimi: Sorunlar ve Çözüm Önerilerine İlişkin Bir İnceleme". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (Aralık 2020), 291-324. <https://doi.org/10.17120/omuifd.782798>
- Koyuncu, Recep. *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ -Kur'an-ı Kerîm'in Anlaşılması Bağlamında-*. İstanbul: Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2022.
- Kudât, Muhammed Ahmed Müflih vd. *Mukaddimât fî 'ilmi'l-kirâât*. Amman: Dâru 'Ammâr, 1422/2001.
- Kur'ân Yolu*. Erişim 01 Mart 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Kur'ân-ı Kerîm*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Matbaacılık, 3. Basım, 1428/2007.
- Kur'ân-ı Kerîm*. Medine: Mücemme'u'l-Melik Fehd li-Tıbâati'l-Mushafi's-Şerîf, h. 1434.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve temel meseleleriyle kıraat ilmi*. Ankara: Otto, 2016.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *Müşkilü i'râbi'l-Kur'ân*. thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1405/1984.
- Müslim b. Haccâc, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî. 2 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1427/2006.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısırî. *Kitâbü'l-Kat' ve'l-i'tinâf*. thk. Ahmed Hattâb el-Ömer. Bağdat: İhyâu't-Türâsil'l-İslâmî, 1398/1978.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Sünenü'n-Nesâî*. thk. Râid b. Sabrî b. Ebî 'Alfe. Riyad: Dâru'l-Hadâra, 2. Basım, 1436/2015
- Nüveyrî, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fî'l-kirâati'l-'aşr*. thk. Mecdî Muhammed Sürûr Sa'd Baslûm. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Secâvendî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Tayfûr. *İlelü'l-vukûf*. thk. Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-İdî. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2. Basım, 1427/2006.
- Secâvendî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Tayfûr. *Kitâbü'l-Vakfi ve'l-ibtidâ'*. thk. Muhsin Hâşim Dervîş. Amman: Dâru'l-Menâhic, 1422/2001.
- Sevdi, Ali. "Arap Dili Literatüründe Lahn Olgusunun Tespit ve Tashîhinde Kullanılan Kaynaklar". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Haziran 2022), 355-383. <https://doi.org/10.46353/k7auifd.1083103>
- Sevdi, Ali. "Lahn ve Taşhih Literatüründe Sa'leb'in el-Faşîh Adlı Eserinin Önemi ve Yeri". *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 8/1 (Haziran 2022), 61-89. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.1069709>
- Sevdi, Ali. "Lahn ve Tashih Literatürüyle İlgili Eserlerin Teşekkülü ve Arap Dilindeki Yeri". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 9/1 (Ocak 2023), 211-237. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7513446>
- Tayfur, Sabğatullah. "Kur'an'da İsim ve Fiillerin Birbirine Atfedilmesinin Hikmeti". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (Temmuz 2021), 714-735. <https://doi.org/10.17050/kafkasilahiyat.942030>
- Tayyâr, Müsâ'id b. Süleymân b. Nâsır. *Vukûfu'l-Kur'ân ve eseruhâ fi't-tefsîr: Dirâsetün nazariyyetün maa tatbiki ale'l-vakfi'l-lâzım ve'l-müte'ânik ve'l-memnû'*. Medine: Mücemme'u'l-Melik Fehd li-Tıbâati Mushafi's-Şerîf, h. 1431.
- Tuncel, Emrullah. "İlk Dönem Tecvid Eserlerinin Teşekkülünde Lahn Olgusunun Etkisi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59/59 (Aralık 2020), 105-129. <https://doi.org/10.15370/maruifd.846120>

Türkmen, Ömer. (Ömer Ömer Eysâm Nasrat et-Türkmânî). "Mâ yelzemü'l-kârie ma'rifetühû min vakfin ve'btidâin fi'l-Kur'âni'l-Kerîm". *Mecelletü'l-Fünûn ve'l-Edeb ve 'Ulûmi'l-İnsâniyyât ve'l-İctimâ (Journal of Arts, Literature, Humanities and Social Sciences)* 43 (Eylül 2019), 2-12. <https://doi.org/10.33193/jalhss.43.1>

Üşmûnî, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. İsâ b. Yûsuf. *Menâru'l-hüdâ fî beyâni'l-vakf ve'l-ibtidâ*. Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1393/1973.